

ئاشامس قۇمار ۇلى

تۇغىرىل خان

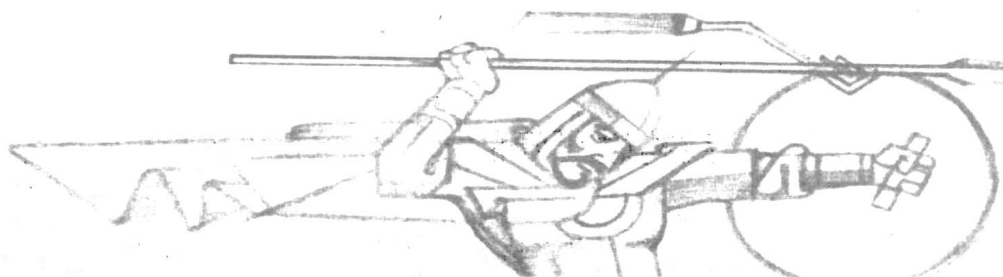

سەجىياڭ خالىق ئاشامس

ش . قۇمار ۇلى

سۇغىرىل خان

(تارىخى رومان)

图书在版编目(CIP)数据

突格勒可汗的传说/夏木斯·胡马尔著. —乌鲁木齐: 新疆人民出版社, 2002. 10
ISBN 7—228—07606—0

I. 突... I. 夏... II. 长篇小说—中国—当代—哈萨克族
(中国少数民族语言) IV. I247.5

中国版本图书馆CIP数据核字 (2002) 第079873号

突格勒可汗的传说 (哈萨克文)

夏木斯·胡马尔 著

新疆人民出版社出版
(乌鲁木齐市解放南路348号 邮政编码 830001)

新疆新华书店发行

乌鲁木齐忠美印务有限公司印刷

850×1168毫米 32开本 11.75印张

2002年11月第1版 2002年11月第1次印刷

印数:1——3000

ISBN7—228—07606—0/I·2686 定价:25.00 元

تەكسەرپ قاراعان : ۇلىقپان قازىكەي ۇلى
جاۋاپتى رەداكتور : ازامات سىقاق ۇلى
مۇقاپاسىن جوبالاعان : شاتتىق اگسا
قىستىرما سۋرەتتەرىن سىزعان : حالەل ابدىقادىر ۇلى

تۇعرىل حان

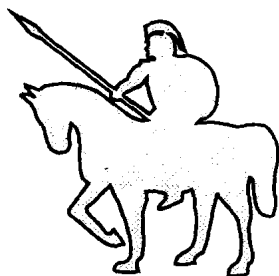
*

شىنجاڭ خالىق باسپاسى باستىردى
(ۇرىمى قىلاسى ، وڭتۇستىك ازاتتىق كوشەسى ، 348 - اۋلا)
شىنجاڭ شىنخۇا كىتاپ دۇكەنىنەن تاراتىلدى
ۇرىمى جۇڭ مەي باسپا ستەرى شەكتى جارنا سەرىكتىگىندە باسىلدى
فورمات 32 / 1168 1 × 850 ، 11.75 باسپا تاباق
2002 - جىل 11 - اي ، 1 - باسپاسى
2002 - جىل 11 - اي ، 1 - باسىلۋى
تىراجى : 3000 — 1
ISBN7-228-07606-0/I • 2686
باغاسى : 25.00 يۋان

مازمۇنى

- 1بىلا تۇغىرىلىدىڭ جاۋ قولىنا ءتۇسۋى
- 28تۇغىرىلىدىڭ ەكىنشى رەتكى جاۋ قولىنا ءتۇسۋى
- 41قۇرمارقۇز باتىردىڭ گورحان اتالۋى
- 55تۇغىرىلىدىڭ ۋىلەنپ، ەل شەتىندە تۇرۋى
- 69قۇرشاقۇز بۇيرىق حاننىڭ ءولسى
- 84تۇغىرىلىدىڭ ياسۋكاي مەن ارا قوس تەگىنەن كۈمەك الۋى...
- 106.....تۇغىرىلىدىڭ قايتا خان تاعىنا وتىرۋى
- 126.....تۇغىرىل حاننىڭ وڭ خان اتالۋى
- 138.....تەمۋچىننىڭ تۇغىرىل خانغا اندا بالا بولۋى
- تۇغىرىل حاننىڭ مەركىت ەلىن شاۋىپ، تەمۋچىننىڭ قاتىنى
- 153.....بورتەنى قايتارىپ كەلۋى
- ەركە قارانىڭ نايماننىڭ كوكساۋ سابالاعىمەن بىرلەسىپ وڭ
- 175.....خانى جەڭگۋى
- 188.....وڭ خانغا تەمۋچىننىڭ كۈمەگى
- 207...وڭ خاننىڭ شىغىسجانمەن بىرلەسىپ جامۇقانى جەڭگۋى
- 221.....شىغىسجان جاساقتارىنىڭ سەنكۈندى قۇتقارۋى
- 239.....شىغىسجان مەن وڭ خاننىڭ سوڭغى اندا بولۋى
- 256.....قۇدالىقتىڭ سوعىسقا اينالۋى
- 272...وڭ خان مەن شىغىسجان اراسىنداغى العاشقى سوعىس
- 285.....شىغىسجاننىڭ وڭ خانغا ەلىشى جىبەرۋى

- 306..... ولف ھاننىڭ شىڭخەسجانغا الدانۋى
- 335..... ولف ھاننىڭ كەشەنەسى
- 357..... كەرەي ھاندېغىنىڭ سوڭغى كەزى تۇرالى
- 365..... ۶سوز سوڭغى

بالا تۇغرىلىدىك جاۋ قولنا ءتۇسۋى

— اتتان! اتتان!

— اتتان! اتتان! جاۋ كەلدى! جاۋ...

شەرت ۋىقىدا جاتقان قۇرشاقۇز بۇيرىق حان جاستىقتان باسنى جۇلىپ الدى. ايعاي بارغان سايىن جاقىنداپ، شىرىلداغان اشتى داۋىس حاننىڭ قۇلاعىن تەسپ بارادى.

— اتتان ەلىم! اتتان! جاۋ باسىپ قالدى!

قۇرشاقۇز بۇيرىق حان اسىغىس كىيىنىپ، جەتى جاستاعى ۇلى تۇغىرىل مەن ايهلى ۇلجايىكەنى وياتىپ، ساق وتىرۋدى تاپسىردى، ءوزى جۇگىرىپ وردادان شىقتى، اي سۇتتەي جارىق ەكەن. ەسىك الدىندا ەس-اقىلى شىعپ، ارلى-بەرلى جۇگىرىپ جۇرگەن تورحاقتار ① مەن كەپتەگۈلدەردى ② ماڭىنا شاقىردى. وردا ماڭىنداى جۇرت تۇگەل ورىندارىنان تۇرىپ، ەسى شىعپ دۇرلىگىپ كەتپتى. ءدال وسى شاقىتا تاماعى قارلىعپ قىرىلداپ قالعان حابارشى دا اتىن برسىلداتىپ وردانىڭ الدىنا جەتىپ كەلدى. ول اتتان قۇلاي ءتۇسىپ حاننىڭ الدىنا جۇرەلەپ وتىرا كەتتى:

— الدىار، حان يەم، تەرىستىك جاقىتان قىلىڭ جاۋ كەلىپ تاقا باتىردىڭ اۋىلىن باسىپ قالدى. ول كىسى ءوز اۋىلىنداى

① تورحاقتار — حاندى جاقىننان قورعايتىن جاساقتار.
② كەپتەگۈلدەر — تۇنگى كۈز ەشپىلەر. كەپتەگۈلدەرمەن تورحاقتار قوسىلىپ كەشكەن دەپ اتالادى.

ازعانا جاساقپەن جاۋمەن سوعىسىپ جاتىر. تەز كۈمەك بارماسا
بارى دە قۇرىدى! — دەدى دىرىلدەپ، قالشىلداپ.

— سەن جاقىن ماڭداى اۆىلدارعا تەز ءتىل جەتكىز، ونداى
جاساقتار تۈگەل سوعىس مايدانىنا كەلسىن — ! دەدى قۇرشاقۇز
بۇيرىق حان. حابارشى اتىنا مىنە سالا تاى وزانداپ ايعايعا باسىپ
شابا جونەلدى.

حابارشىنىڭ قارلىعىپ قالغان داۋىسى بايعۇزدىڭ ۇنىندەي
شىقىلداپ بارىپ جوق بولدى.

حان تورحاقاتارمەن كەپتەگۈلدەرگە بۇيرىق بەردى:
— تورحاقاتاردان ونشاقتى ادام اتتاردى ەرتتەپ دايىن
تۇرىڭدار! ەكى جاساق توڭىرەكتەگى ەلگە تاى اتتانىڭدار، قالعان
جاساقتار تۈگەل سوعىسقا اتتانىسن!

حاننىڭ بۇيرىعى بويىنشا وردا ماڭىنداى جاساقتاردان
ەكەۋى ەكى جاققا جونەلدى. بىرنەشە كەپتەگۈل اربالاردىڭ
جابدىقتارىن جونەستىرە باستادى، قالعاندارى ساۋىت،
دۇلىعالارىن كيىپ، ساداق، جەبەلەرىن اسىنىپ، سوعىسقا
ساقاداي سايلىنىپ دايىندالدى.

قۇرشاقۇز بۇيرىق حان ورداعا كەلىپ ساۋىتتىن كيىپ،
سايماندارىن اسىنىپ تىسقا شىقتى. وردانىڭ اينالاسى انىق
كورىنىپ تۇر. ءتۈن ورتاسى بولعانىمەن اسپان اشىق، اي جارق
ەدى. جۇگىرىپ وردانىڭ ارتقى جاعىنداى الاسا شوقعا قاراي
ورمەلەپ ءبىر يىقشاعا شىعىپ، توڭىرەكتى بارلاپ اينالاعا كوز
سالىدى.

سولتۇستىك جاقىتاى كەڭ قولتتا قيانكەسكى سوعىس
جۇرىپ جاتىر ەكەن. بارانى انىق كورىنبەگەنىمەن ولاردىڭ
ايعاي-سۈرەنى ەستىلىپ، ات تۇياعىنان كوتەرىلگەن اپپاق شاڭ
ءتۈن اسپاننى مۇنارلاندىرىپ جىبەرىپتى. قۇرشاقۇز بۇيرىق حان
بەلىندەگى قىلىشنىڭ سابىنان قىمتىپ ۇستاعان بەتى از تۇردى.

«اتا جاۋىمىز تاتارلار تاغى كەلىپ. ەلدى شاپتى عوي» دەپ
 ويلاىدى. توغرىەككە ساقىتىقپەن كوز سالىپ، ادامداردىڭ
 ءجۇرىس-تۇرىسىن بايقاعان ول اسىعىس قايتا جۇگىرىپ وردانىڭ
 قاسىنا كەلدى. ءدال وسى شاقىتا تورحاقتاردا اتتاردى اكەلىپ
 ۇلگىرگەن بولاتىن. اتىنىڭ قاسىنا كەلگەن قۇرشاقۇز بۇيرىق
 حان ايامىنا ناكەر ¹، تىزەسىنە كەپشە ² تارتپاعانىن
 ءبىلدى. جۇگىرىپ ورداعا كىردى. ەتىگىن شەشىپ ناكەر
 كىيىپ، كەپشە تارتتى. ونان سولڭ ايەلى ۇلجايىكەگە بۇرىلىپ:
 — ارىبا جەگىلگەن سولڭ كەرەكتى مۇلىكتەرمەن بالالاردى
 الىپ، ءوزىمىزدىڭ كۈزەۋگە قاراي كەتىڭدەر، ءبىز ارتتارىڭنان
 بارامىز، — دەپ شۇعىل بۇيرىدى. بۇل شاقىتا وردانى قورعاپ،
 جاۋدىڭ الدىن توسىپ سوعىسىپ جاتقان خاننىڭ نەمەرە ءنىسى
 تاقا باتىر ەرىكسىز شەگىنىپ، ورداعا قاراي بىسىپ كەلە
 جاتقان. اتتاردىڭ كىسىنەگەن، باتىرلاردىڭ ۇران سالىپ
 ايعايلاعان، قىلىش-نايزالاردىڭ شاقىرلاعان داۋىسى انىق ەستىلە
 باستاعان ەدى.

اتىنا اسىعىس مىنگەن قۇرشاقۇز بۇيرىق حان وردا
 ماڭىنداعى بارلىق جاساقتار مەن كەشكىتەندەردى قارۋلاندىرىپ،
 تاقا باتىرعا كومەككە ۇمتىلدى. ءبىراق، مۇنداعى سوعىسىپ
 جۇرگەندەر جاۋدىڭ الدىڭعى ازىعانا توبى ەدى. نەگىزگى جاساعى
 وردانىڭ باتىس جاعىنداعى ورماندى تاۋدان اسىپ، وردانى
 توبەسىنەن كەلىپ ءبىر-اق باستى. ۇلجايىكە جاۋدىڭ ورداعا
 كەلىپ قويغانىن ات دۇبىرىنەن ءبىلدى. ۇستىندەگى جىبەك
 كىيىمدەرىن شەشىپ، تورحاقتاردىڭ جاتىن ۇيىندەگى كۈنە
 كىيىمدەرگە اۋىستىرىپ، باسىنا ەرلەردىڭ ەسكى تىماعىن كىيىپ
 ۇلگىردى. ەندى عانا جەتى جاسقا شىققان تۇڭغىش ۇلى

¹ ناكەر — وق وتبەيتىن ۇزبە شەگەلەنگەن ەتىك.
² كەپشە — تىزەسىن قورعاۋ ءۇشىن تىزەگە كىيەتىن كىيىم.

تۇغىرىلدى تورھاقئاردىڭ جاتاعىنا جاسىرغالى جەتەلەي جۇگىرىپ
ەدى، جاۋدىڭ ەكى جاساعى ەكى جاعىنان كەلىپ، البا-جۇلبا
كىم كىگەن ۇلجاىكەنى يتەرىپ جبەرىپ، قولىندا تۇرغان
كىشكەنتاي تۇغىرىلدى دەدەكتەتسىپ سۇيرەپ الا جونەلدى.
ەس-اقىلى شىعپ ۇرەيى ۇشقان ۇلجاىكە سول جەردە ەسنەن
تانىپ قالدى.

— اپا! اپا! — دەپ شىرقىراغان ەسايدىڭ اشتى داۋىسى
ۇلجاىكەنىڭ قۇلاعىنان لەزدە ەشتى.

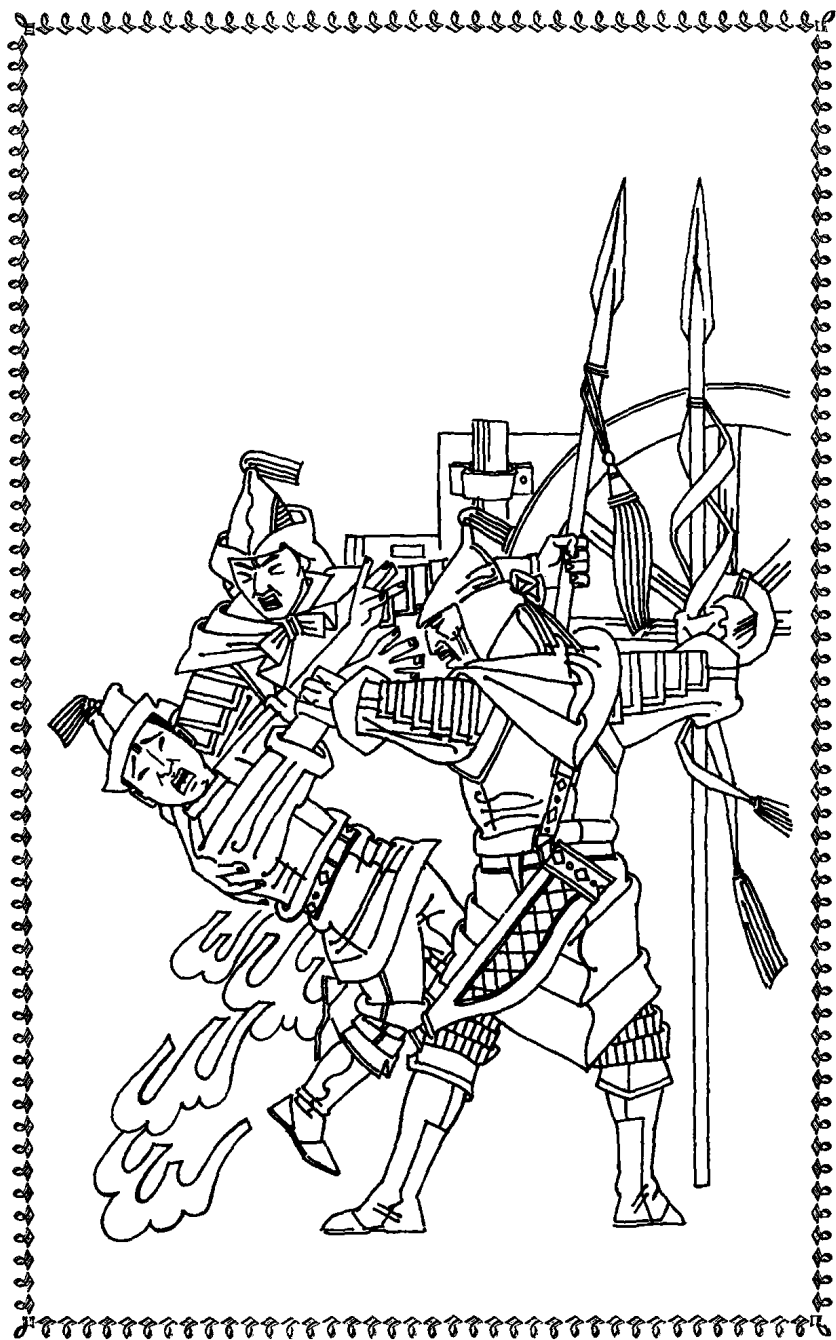
قول-اياغى بايلانىپ، اۋزىنا ورامال تىعىلغان بالا تۇغىرىل
ايعاىلاۋعا دا شاماسى كەلمەي، بۇلقىنىپ-بۇلقىنىپ اقىرى
تالىقسى باستادى. ول: «ەندى مەنى ولتىرەدى» دەپ ويلادى.
وسى ويدى ويلاعان سايىن ەسايدىڭ تۇلا بويىن ۇرەي باسىپ
ەرىكسىز كوزىن جۇما بەردى.

جاۋ جاساقتارى قۇرشاقۇز بۇيرىق حان مەن تاقا باتىردىڭ
قولىن ەكى جاعىنان كەلىپ قىسپاققا الدى. تاقا باتىر
ساسقالاقتاپ حاننىڭ قاسىنا شاۋىپ كەلدى:

— تاقسىر، حان اعا، قۇرشاۋدا قالدىق، ورماندى جاققا
ئاراي شەگىنە سوعىسىپ، قۇرشاۋدى بۇزىپ شىعايق، ويتپەسەك
قۇرىمىز! — دەدى ايعاىلاپ.

جاعدايدىڭ جامانعا اينالغانىن قۇرشاقۇزدا سەزگەن ەدى.
ماڭاينىنداى جاساقتارعا تۇگەل ورماندى قايتالعا قاراي شەگىنە
سوعىسۇعا بۇيرىق بەردى. اقىرى تاڭعا جاقىنداغاندا قاپىلىستا
اسىعىس باس قوسقان كەرەي ەلنىڭ ازىنا جاساعى ويسىراي
جەڭىلىپ، وрман اراسىنداى جاسىرىن جىم جولمەن قاشىپ
شىقتى.

تورھاقئاردىڭ كۈنە كىيىمىن كىيىپ، جىعىلغان جەرىندە
ەسنەن تانىپ قالغان ۇلجاىكەنى ەشكىم بايقاعان جوق. جاۋ
جاساقتارى كەرەي جاساقتارىن قۇسىپ شىققان سولڭ، وردا

شىندەگى قولدارىنا ئىككەن نارسەنىڭ بارىن ارباعا باسىپ
الپ، تەز قايتا شەگىندى. بۇل كەزدە تاڭ اتىپ، كۈن
كوتەرىلىپ كەتكەن ەدى.

قۇرشاقۇز بۇيرىق خان كۈزەۋلىككە قاراي شەگىنگەن
ەلدەن، مىڭغا تايۋ جاساق قۇراپ قايتا كەلگەندە، جاۋ الدە قاشان
وردانى توناپ زىم-زىيا كەتىپ قالغان بولاتتى. قىراغان وردانىڭ
قاڭغاقسى عانا قالپىتى. ماڭىندا كەرەكسىز مۈلىك اتكوپىر بولپ
كورىنگەن جەردە شاشىلىپ جاتىر. ءوز ادامدارى ەكەننى انادايىدان
قاراعاي شىندە تەبىلىپ جاتىپ تانىغان ۇلجاپىكە ەكى كۇڭىن
باستاپ جۇگىرىپ شىقتى. ۇلجاپىكە قۇرشاقۇز بۇيرىق خاننىڭ
الدىنا جىلاپ كەلىپ جۇگىرىپ وتىرا كەتتى:

— بالاڭدى جاۋ بۇلاپ اكەتتى، قۇنقارىڭدار! تەز
قۇنقارىڭدار! جاس بالا قورلىققا تۈزە الماي ولەدى عوي، — دەدى
زارلانىپ. قۇرشاقۇز بۇيرىق خان:

— زارلاناننى تۈك جوق، ۇل بالا ولمەسە بولدى وردانى
جوندەڭدەر! — دەپ بۇيرىدى دا، تاقا باتىرمەن ونشاقى مىقتى
جاساق ەرتىپ، جاۋدىڭ ءزىن شالدى. جاۋ سەلەنگىنىڭ
ياغىندامى ۇدايتتارعا قاراي كەتپتى.

وسلايشا بەيىعام جاتقان كەرەي ەلنى ۇدايتتار ەبىر تۈندە
شاۋىپ، قۇرشاقۇز بۇيرىق خاننىڭ ۇلكەن ۇلى تۇعىرىلدى
ولجالاپ اكەتتى. ويسىراي جەڭىلگەن قۇرشاقۇز بۇيرىق خان
ولارعا جورىق جاساۋعا دارمەنى جەتپەي بارماعىن تىستەپ وتىرىپ
قالدى.

*

*

*

بالا تۇعىرىل ەسىن جيعاندا، ءوزىنىڭ اربادا كەلە جاتقاننى
ەبىلدى. كوزىن اشپ قاراپ ەدى، اربانىڭ قاسىنان باستارىنا
دۇلىعا كىگەن، ارقالارىنا جاپقان دالبىلارى جەلبىرەگەن،
وڭشەڭ ءتۈسى سۇق قارۋلى جاساقتار تۇلپارلارىن ويناقتاتىپ

اربادان وزىپ كەتىپ جاتىر ەكەن. جۈرەگى دۇپىلىدەپ
كوكىرەگىن ۇرەي باسا قالدى. ول ءوزىنىڭ جاۋلاردىڭ ارباسىندا
كەلە جاتقاننى ەندى انىق ءبىلدى. اربادا تاغى ءبىر ەكى ادامنىڭ
سويلەسىپ وتىرعان داۋىسىن قۇلاعى شالدى. تىماعىنىڭ شارتا
بايلانغان باۋىن اعىتىپ، از جۈرەك توقتاتقان سولڭ، ولاردىڭ
سوزىنە قۇلاق ءتۈردى. اۋزىنا نىعالعان ساسىق ورامال اللىنىپ
تاستالغان ەكەن. گۈرىلدەگەن بىرەۋدىڭ داۋىسى انىق ەستىلدى:
— بۇل جولى كەرەيلەردى ① مال اتاۋلىدان تىشقاق لاق
قالدىرماي شاپتىق، جىلقى دەگەندى مىڭىرتىپ ايداپ كەلمىز،
كەلىسىپ ءبىر بايىتىن بولىدىق، — دەپ گۈرىلدەگەن جۋان
داۋىستى ماساتتانا سويلەدى.

— ءاي، — دەدى ەندى بىرەۋى قىرىلداغان قارلىعىڭقى
داۋىسىن كوتەرە سويلەپ، — ەلدى شاپتىق، ادامىن ولتىردىڭ،
مال-مۈلىكىن تونادىق، بۇلاردا تىرلىك يەسى ەل عوي، بىزگە
زالالى جوق، ءوز الدىندا مالىن باعىپ، وتىن جاعىپ تىنىش
جاتقان ەلگە ءوزىمىز كەلىپ تىيىستىك، وسىنىڭ ارتى نە بولار
ەكەن. كوك تاڭىرى ساقتاسىن، ءوش الادى عوي، كىم بىلەدى،
ءبىر كۈنى كەلىپ ءبارىمىزدى ءبىر-اق قىرىپ كەتپەسەنە كىم
كەپىل.

— وي، وعان نەسىنە الاڭدايسىڭ، ءبىزدىڭ باتىرلارعا
ەشكىم تەڭ كەلمەيدى، وتكەندە موڭغۇلداردى دا شاپپادىق پا.
— جوق، مىنالاردى مەن ابدەن بايقادىم، ولارعا
ۇقسامايدى، ساۋىت-سايمانى ەرەكشە جاقسى ەكەن. بۇلار قاپىدا
قالدى. كۈنى بۇرىن حابار تابار بولسا بىزگە شاپقىزبايدى ەكەن.
سەن كورىپ تۇر، وسىلار ءبىر كۈنى كەلىپ توز-توزىمىزدى

① كەرەيلەر -- 9-عاسىردان باستاپ اتى ايگىلى بولغان تۈركى تىلىدەس
تايپالاردىڭ ءبىرى. گ. ن. بونتاين سىياقتى عاللىمدار كەرەيلەردى سارى
ۇيسىندەردىڭ كەيىنگى ۇرپاى دەيدى.

كەلىستىرىپ ۋېر شىعارادى.

— بايقا اعايىن، مېنا قۇلاققا جاقپايتىن ۋىزىڭدى ساردارلار ەستىسە قۇلاڭىڭنان ايرىلاسلڭ. . .

ارباداعى ەكەۋدىڭ تايىنلاشقان اڭگىمەسى ەداۋىر جەرگە دەيىن جالعاستى. بالا تۇعىرىل تىڭداپ جاتىپ، «اتتەڭ اكەم قالىڭ جاساق باستاپ كەلىپ، مېنا جاۋلاردىڭ كۈلىن كوككە ۇشرسا قانداي جاقسى بولار ەدى» دەپ ويلادى. ۋېراق، جامباسى اۋىرعان سولڭ اقىرىن قولىمەن سىپاپ ەدى، كۇمىس ەردىڭ قاسى سىياقتى ۋېلىندى. اشىپ قاراپ تاني قويدى. وتكەن جىلى اكەسى ارناۋلى جاساتتىرىپ بەرگەن ۋىزىنىڭ كۇمىس ەرى ەكەن. ئىچىلى، تىنىشتى جەرگە تامان سىرعىپ جايىعانىپ وتىردى. العاشقىنداي ەمەس جۇرەك توقتاتىپ الدى. باسىن كوتەرىپ اربانىڭ ۋىستىن تولىق كوردى. اربادا اربا ايداعان ەكى ادامنان باسقا ادام جوق ەكەن. ەكەۋى اربانىڭ الدىڭعى جاعىنا قاتار وتىرىپ الىپ، اتتارعا بېشىكتەرىن ۋىيرىپ قويىپ، بىردە كەڭەسسە، بىردە قالعىپ كەلەدى. ۋىزى شاق تۇعىرىلعا «نە بولسادا اربادان سەكىرىپ قاشىپ كەتسەم» دەگەن ۋېر ۋى ساپ ەتە قالدى. اربانىڭ ارتقى جاعىندا جۇك بىيك بولغاندىقتان ارت جاعىن جاقسى كۆرە المادى. ۋىزى كەلە جاتقان اربانىڭ سوڭىندا دا اربالار شۇرىپ كەلە جاتقاننى ولاردىڭ سىقىرىلغان داۋىستارىنان اڭعاردى. كۆپ-كۈندىزدە سەكىرىپ قاشقانمەن قۇتىلمايتىنىن ۋېلىدى. ۋىزى تۇسسا ەلدەن ۋىزى دە ۇزاپ كەتەدى. وسىلايشا قامىڭمەن اينالاسىنا جالتاقتاپ وتىرعاندا، مېناۋ جاۋ كەرۋەنى ۇلكەن سارى جۈزىنىڭ ۋېر كەڭ جازىعىنا كەلىپ توقتادى. تۇعىرىل «بۇلار مۇندا تاماق جاساپ ۋىشىپ، ەداۋىر اينالاتىن شىعار» دەپ ويلاعان ەدى، جاعداي ولاي ەمەس ەكەن. مۇندا ەت اسۋلى، سۇ قايناۋلى ۋېرى دايىن تۇر ەكەن. شاپقىنىشلار اتتارىنىڭ ەرىن الماي دوڭگەلەنىپ-دوڭگەلەنىپ

وتىرا قالىپ تاماقتانا باستادى. ارباشنىڭ ۋېرى بىردەڭسەن
ۋىتىقاندېي جۇڭرىپ ارباشنىڭ قاسىنا قايتا كەلدى.

بۇكتىسىپ وتىرعان تۇغىرىلغا:

— ۋاي تۇيىنەك، قارىنىڭ اشقان جوق پا؟ — دەدى.

— قارىنىم اشتى، — دەدى تۇغىرىل اشۇلى كەسكىنمەن

باسىن كوتەرىپ.

— وندا ۋتۇس.

تۇغىرىل ارباشنىڭ بۇيرىقى بويىنشا بىركىلىمەي قارىغىپ

ۋتۇسىپ، ارباكەشكە بىلەسىپ كەلدى.

— ۋما، مىنانى جە، — دەپ ارباكەش ۋېرى كەسەك ەت

سالىنغان ساپتايىقتى تۇغىرىلدىڭ الدىنا قويا سالدى. بۇي

بۇرقىراغان ەت پەن سورپانىڭ جاعىمدى ۋىسى كەڭسىرىگەن

قاپقاندا بارىپ، تۇغىرىل ۋوزىنىڭ قارىنىڭ اشقاننى سەزدى.

جۇرەسىنەن وتىرا قالىپ، ەتتى ەكى-اق اساپ تۇگەتەپ ساپتايىقتى

ارباكەشكە قاراي لاقىتىرىپ جىبەردى. ارباكەش بالا تۇغىرىلدىڭ

جۇزىنە قادالا قاراپ از تۇرغان سولڭ، ۋۇنسز تاغى ۋېرى كەسەك

ەت سالىپ، ساپتايىقتى قايتا يتەرىپ الدىنا قويدى. ول تاغى

ەكى-اق اساپ ەتتى جەي سالدى.

وسى كەزدە «قوزعالىڭدار» دەگەن ايعاي شىعىپ،

كەرۋەن قايتا قوزعالدى. تۇغىرىلدىڭ توڭسىرەككە جالتاقتاپ

قاراعاننى بايقاپ قالغان ارباشى، ونىڭ شاپانىنىڭ يىغىننان

قىمتىپ ۇستاپ، ارباشنىڭ قاسىنا الپ كەلىپ:

— ارباعا شىق! — دەدى اقىرا زەكەپ.

— ارباعا شىعا المايمىن، — دەدى تۇغىرىل.

— نەڭە؟

— بويىم جەتپەيدى، كورىپ تۇرسىڭ ەوي.

— شىعاسىڭ با، شىقپايسىڭ با؟ — ارباشى ونى جەپ

جىبەرەتىندەي ەكى كوزى شاتىناپ ۋتونىپ كەلدى.

— شىقپايمن!

— شىقپاساڭ، — ارباشنىڭ قىرىلداغان داۋىسى
تستەنگەن تستەرنىڭ اراسىنان ارپان جىلاغانداي سىلداپ
شىقتى. تۇغىرىلدى شاپالاقپەن تارتىپ جىبەرمەك بولپ، قولىن
بار پارمەنمەن سىلتەدى. مانادان وتە ساق تۇرغان بالا لىپ ەتىپ
يىلىپ قالغاندا، ارباشنىڭ قولى ارپاننىڭ ارتقى جاقىتاۋىنا
ورناتقان قازىق اعاشقا سارت ەتە ءتۈستى. قولى قاتتى اۋىرسا
كەرەك، ارباشى قولىن سىلكىپ سەكىرىپ-سەكىرىپ كەتتى.
بۇلاردىڭ قىمىلىن ارپاننىڭ الدىڭعى جاعىنان قاراپ باعىپ تۇرغان
تاغى ءبىر ارباشى جۇگىرىپ كەلىپ، ءۇن-ءتۈنسز تۇغىرىلدى
قاپسىرا قۇشاقىپ تىك كوتەردى دە، ارپانغا لاقتىرا سالدى.
اربالاردا جۇرە جونەلدى. الگى بالانى ارپانغا لاقتىرغان دويىر
ارت جاعىنا بۇرىلىپ، سىعرايا قارادى:

— ءوزىڭ ءبىر قىڭىر تۈينەك ەكەنسەڭ، قىڭىرايماي
تىنىش جات، تىنىش جاتپاساڭ قىلقىندىرىپ ولتىرە سالام،
ۇقتىڭ با؟ — دەدى گۈجىلدەپ.

— تۈيىندە تاپ سەنىڭ تۈيىڭگە جەتەم، — دەدى تۇغىرىل
جۈككە ارقاسىن سۈيەگەن بەتى وعان ەجىرەيە قاراپ.

— ە، مەنىڭ تۈيىمە جەتەسەڭ عوي، — دەدى ارباشى
كەكەسىندى داۋىسىپەن. تۇغىرىلدى بالاسىندى ما، قايتا سويلەگەن
جوق. كەڭ دالانىڭ ءتوسىن دۇبىرلەتكەن قاللىڭ جاساقتىڭ ات
توياعىنان كوتەرىلگەن اق مۇنار شاڭ، ارپاداعىلاردى قايتا-قايتا
كومىپ كەتىپ، كوزدەرىن اشتىرماي قالادى. تۇغىرىل قالاي
قاشىپ قۇتىلۋدىڭ قامىن ويلاپ، جۇرگەن سايىن اينالاسىنا ۇرلانا
قاراۋىمەن كەلە جاتتى. قىرسىق بولغاندا، جۇرگەن سايىن جول
جاتتىقتاپ، جەر جازىقتاپ، قاشىپ قۇتىلۋعا مۇلدە مۇمكىندىك
بەرمەدى. شىداپ كۈن باتىپ ءتۈننىڭ كەلۋىن توستى. اقىرى
ول توسقان ءتۈن دە كەلدى. ارپا ءالى جىبىرلاپ ءجۈرىپ

كەلەدى. ۋېر كەزدە اربا ۋىستىڭى جامى شالقايغان كەرەگە تاۋ،
استىڭى جامى جىرا-جىرا بولپ كەلەتتىن كەڭ كەنەرەمەن
جۈردى. كۈن دە باتىپ، توڭىرەككە قاراڭغىلىق ۋىيالا
باستادى. «قارماناتىن جەر وسى» دەدى تۇعىرىل ۋىزىنە-ۋوزى
كۈبىرلەپ. اياق-قولدارىن ئىڭىيلاپ، قالىڭ بۈرگەندى جەردى
اڭدىپ جاتتى. ۋېر بەلەگىردەن اسىپ، تاغى ۋېر الاسا
بەلەگىردەن ۋىسپ ەڭگەيە بەرگەندە، ول دىبىر شىعارماي
اربادان جالغىز-اق قارغىپ، قابىرعا جولدىڭ استىڭى جامىنداعى
قالىڭ بۈرگەندى قىساڭغا قاراي زىتا جونەلدى. ەكى ارباكەش
بايقاماي قالغان ەدى، قىرسىق شالغاندا ارت جامىنداعى اربانىڭ
ارباكەشى كورپ قالپىتى. ول ايعاي سالىد:

— بىرەۋ قاشتى، ۋىستاڭدار! اربالارىڭدى توقتاتىڭدار!
سول-اق ەكەن بۈكىل ارباداعىلار تۈگەل قايتاپ تۇعىرىلدى قۇدى.
قىرسىقتىڭ ۇلكەنى ەندى بولدى. قوبىنىڭ ايعى قارعىما تۇيىق،
تۇيىقتىڭ استى وكرىگەن ۇلكەن ۋىزەن ەكەن. ول جۇگىرىپ
كەلىپ قايتەرىن بىلمەي سىلەيىپ تۇردى دا قالدى. قۇعىنىشلار
ونى قايتا ۋىستاپ اكەلدى دە، اربانىڭ قازىق اعاشىنا تىرتىستىرىپ
بايلاپ تاستادى.

— بۇل تۈيىنەك قاشىپ كەتىپ ارام ولمەسەن، جاقسى
قاراڭدار، — دەدى الدىڭعى جاقىتاعى اربادا وتىرعان بىرەۋ.
ەركىن كەلە جاتقان تۇعىرىل ەندى اربانىڭ جاقىتاۋ اعاشىنا
ورناتىلعان قازىققا تاڭىپ تاستالدى. ول ارى-بەرى بۇلقىنىپ
ابدەن السىرەگەندە بارىپ شارشاپ ۇيىقتاپ قالدى.

وسىلايشا تۇعىرىل بالا تۇتقىن بولپ، ۋىدايتتار ەلىنىڭ ۋېر
بايىنىڭ ەسىگىندە جىلدىن ارتىق تۇردى. وندا وت جاقىتى، كۈل
شىعاردى، وتىن اكەلدى، سۋ اكەلدى، سابا پىسىپ، كەلى
تۇيدى. ەكىنشى جىلى تاغى ۋېر بايدىڭ ەسىگىنە جوتكەلدى.
مۇندا دا كورگەن كۈنى باياعى سول ەدى، ۋىراق، ۋېر